

III.

Felolvasó ülés.

(1903. január 17.)

1. Orgona-ábránd	<i>Krausz Gusztáv.</i>
2. Ima	<i>Józan Miklós, esperes.</i>
3. Schubert: »A végtelenhez« (solo) énekli	<i>Merényi Elza.</i>
4. »Protestantizmus és Unitárizmus«	<i>Perczelné Kozma Flóra</i> urnő, alelnöknő.
5. a) Lavotte: Serenade az Ocskay Brigadérosból	} előadják { <i>dr. Darvay Arthur</i> <i>Halmos Gusztáv</i> <i>dr. Vass Ármin és</i> <i>Vaskó Dezső.</i>
b) Haydn: Allegro a 39. vonósnégyesből	
6. Kiss József: »Simon Judith« szavallja	<i>B. Zelinka Ilona.</i>
7. Orgona-ábránd	<i>Krausz Gusztáv.</i>

Protestantizmus és unitárizmus.

A reformáció ellenségei azzal érvelnek a XVI. század nagy munkája ellen, hogy hiszen nem tudott hit dolgában egységet eredményezni, hanem *különféle* irányokat, *különféle* egyházakat teremtett; a mi nézetünk szerint éppen ezáltal bizonyította be leginkább, hogy mennyire felszabadította a lelkek világát a közös békó alól, már 1557-ben alkalmat nyújtva arra, hogy a szabadságért lelkesülő kis Erdély törvényczikk alakjában mondhassa ki azokat a nagy jelentőségű szavakat, mely szerint mindenki a lelkének megfelelő vallást követheti!

Hogy az akkori szabadság után vágyódó világban a protestantizmus mellett az unitárizmus is *újra éledt*, az nagyon természetes; ha már egyszer meg volt az ellenállhatatlan vágy visszavezetni a kereszténységet a jézusi egyszerűséghez, akkor nem állapodhatott meg a reformáció a *negyedik századnál*, hanem megteremtette azt az irányt is, mely visszaállította az *első három századnak* egyszerű egy Isten hívését — unitárizmusát.

Talán épen azért tűnhetik fel sokak előtt különösnek, hogy miért választom tüntetően *külön* egymástól a protestantizmus és unitárizmus fogalmát, mint a hogy azt felolvasásom czime is mutatja. De a ki behatóan foglalkozik mindkettővel és következetesen megfigyeli úgy az egyik, mint a másik lényegét, munkálkodását, magatartását, annak be kell látni, hogy bár mindketten *ugyanegy* hatalmas áramlatnak köszönhetik létezésüket s ennél fogva testvéri szeretettel és ragaszkodással viseltetnek egymás iránt, szeretnének is egy közös uton haladni, hogy egyetértve, egymást támogatva, annál bátrabban, annál könnyebben szálljanak szembe a *közös* veszélyekkel és ellenségekkel, de mindkettőnek *külön* rendeltetése, *külön* hajlamai lévén — kénytelenek egymástól elválva *önállóan* működni.

Mert valamint a protestantizmusnak rendeltetése, hivatása a következetes ragaszkodás azokhoz a traditiókhöz, melyeket a két hajthatatlan szilárdságu reformátor örök időkre letéteményezett számára, szinte egyházaikba *lehelve* egyéniségüknek határozottságát, hajthatatlanságát, *épen erre építve a protestantizmusnak megingathatlan Sionját* — ugyanugy rendeltetése az unitárizmusnak a folytonos fejlődés és haladás, ha az is következetesen hű akar maradni nagynevű magyar reformátorához, ki maga lévén a *megtestesült haladás*, minden dogmát, minden egy helyre bilincselő hagyományt feleslegesnek tartva, egyedül a tökéletesedés utáni törekvést kötötte ki egyszersmindenkorra egyháza számára.

Természetesen ebből az következett, hogy a két irány, bár lassan, de mindég jobban és jobban távolodott el egymástól.

Ezek a gondolatok vezettek engem arra az elhatározásra, hogy megpróbálom egy kis felolvasás alakjában *külön választva* ismertetni mindkettőt, hogy a mennyire csak gyenge erőmtől telik, rámutathassak tanaiknak és tulajdonságaiknak legcsekélyebb különbségeire is, igazságosan és egyformán méltányolva úgy a protestantizmus, mint az unitárizmus erősségeit.

* * *

A protestantizmus Istene — Luther és a többi vele egynézetben levő reformátorok helyben hagyása folytán — a kereszténység zömének imponáló, hatalmas Istene: a csodás *Szenháromság*; az Atya-Fiu- és Szentlélek-Isten. *Egy* és mégis *három*. *Három* és mégis *egy* — emberi gyarló észszel fel nem fogható ugyan, de mindenesetre nagy és mély benyomást tesz az emberi lélekre és fantáziára. Az az őskeresztény Isten, ki már a második, harma-

dik században kezdett a hitviták tárgya lenni; ki az ó-testamentumban még haragvó és büntető ur, míg az új-testamentumban már a kiengesztelődött szerető atya, kinek egyszülött fia, saját „én“-je váltja meg és oldja fel vére hullásával az *átok* alól a világot.

Az unitarizmus Istene, szintén őskeresztény Isten, — de csak az az *egyetlen szellem*, kinek *ma már* kiszabott formát, meghatározott alakot, kijelölt helyet nem mer adni senki csak a verseiben énekli meg a költő, műveiben dicsőíti az író, a természetben bámulja a természettudós, az emberi lélekben kutatja a philosophus — és ha soha kathekizmust nem tanultunk volna, a sziveinkben érezzük mi unitáriusok. Hatalmas benyomást keltő és keresztény Istenség mind a kettő, — de azért a kettő közötti különbséget eltagadni nem lehet.

A protestantizmus üdvözítője a mythos impozans és költői szépségű Krisztusa, ki az Istenség magas trónjáról szállt le a földre, hogy vére ontásával: *halálával* váltsa meg egy és mindenkorra a magától tehetetlen világot. A *valóságos Isten*, ki maga szenved martyrhalált az emberek iránti szetetetből!

A modern unitarizmus megváltója ma már csak az a magasra törő *valóságos ember*, ki egyedül becsületes törekvésével, rendíthetetlen igazságérzetével, szabadságutáni vágyával és kitartó küzdelmével mutatott „ut“-at és „élet“-et a megváltásunkhoz.

A protestantizmus Krisztusa az *égből* szállt alá *emberré* — az unitarizmus Jézusa *emberből* emelkedett fel egész az égig. A protestantizmus Krisztusa *egyedül* képviseli az Istenfiúságot és ő maga tündöklék királyi fényben — az unitarizmus Jézusa maga szerény alak, de az egész emberiséget Istenfiaivá avatja!

A protestantizmus Krisztusa már régen elvégezte nagy munkáját és dicsőségesen ül felséges atyja jobbján — az unitarizmus Jézusa mintha még mindig hordaná velünk a keresztet.

Az egyik tagadhatatlanul fényességénél, hatalmasságánál fogva imponál és egy meseszerűen költői szép világot varázsol elénk — a másik csak megható egyszerűségével, igazságánál fogva hat reánk, de épen ezért a kettő közötti különbség itt is feltűnő.

A protestantizmus szent lelke a tüzes nyelv alakjában megjelent *Szent-Lélek-Isten* s mint valóságos Isten, kizárólag a szentháromság hívők tulajdonát kell hogy képezze — az unitarizmus szent lelke ellenben csak az az isteni ajándék, az a lelkesítő *erő*, mely faj- és valláskülönbség nélkül száll le az őt befogadó minden jó lélekre.

A protestantizmus embere a bűnben született, kárhozatot érdemlő, magától tehetetlen ember, kit csak ártatlan véráldozat árán lehet megmenteni, bár sorsa — Calvin szerint — *előre* van jóra vagy rosszra predestinálva. Az unitarizmus embere megmaradt az Isten képeire teremtett embernek, teljes *szabadakarattal* felruházva, ki minden jóra és szépre fogékony lévén, soha sem süllyedhet oly mélyen, hogy *önerejéből* fel ne tudjon ismét emelkedni és mesterét követni. Talán innét származik az a körülmény, hogy míg a protestans ember a templomban, Isten színe előtt még bűnösebbnek és gyarlóbbnak tartja magát — az unitárius ember viszont mintha *feljebb* tartaná ilyenkor a fejét és megbocsátandó elbizakodottságban, szinte az egek közelében érzi magát.

A protestantizmus halhatatlanság hite még mindig Krisztus *testi* feltámadására van alapítva — a modern unitarizmus már régen a jézusi eszmék feltámadásától várja és reményli minden tekintetben az örök életet.

A protestantizmus a kijelentést a bibliában mint egyedül csálhatatlan könyvben találja meg — az unitarizmus bár nagy tiszteletben tartja a bibliát, mint az igazságok tárházát, de azért mellé állítja az irodalomnak egyéb folyton újabb és újabb termékeit is, nem tudva és nem akarva elhinni, hogy az Isten csak *egyetlen egyszer* jelentette ki az ő igazságait és hogy végtelen kegyelme ne teremtsen *minden időben* minden kor számára újabb és újabb prófétákat, kik ugyanugy megszállva az Istenek szent lelke által, mint egykor az evangelisták, minden kornak a *maga szellemében* és a *maga nyelvén* hirdessék az örök igazságokat.

A protestantizmus a bibliát még ma is inkább szó szerint magyarázza — míg az unitarizmus tisztán csak a szellemét hirdeti. A protestantizmus a bibliában foglalt *csodák* által kívánja Isten létezését és a hit jogosultságát bizonyítani — az unitarizmus épen ellenkezőleg, a természetnek [harmonikus *megbízható* rendjében látja a végtelen bölcseséget.

A protestantizmus a kereszténységet Krisztus valóságos Isten-ségéből és a protestantizmus által jóváhagyott dogmáktól teszi leginkább függővé — az unitarizmus azonban kereszténynek deklarálja még azt az emberszerető hindut is, ki csak ösztönétől hajtva, önkénytelenül és *öntudatlanul* követője és hirdetője a jézusi eszméknek!

A protestantizmus theológiája komplikációinál fogva egy nagy előzetes tanulmányt, szakszerű ismeretet és tehetséget igényel, mert egyszerű laikus ész nem elégséges ahhoz, hogy azt egyszerre

és azonnal felfoghassa — az unitarizmust ellenben, a természetből fakadó, szinte kézzelfoghatóan egyszerű hit lévén, még a gyermek is minden fejtörés nélkül azonnal acceptálhatja. Ennélfogva míg a protestans irodalom bármilyen érdekes és értékes legyen is, de komplikációjánál és kiszabott dogmatikai irányánál fogva, kizárólag protestansok, még pedig *szakszerűen képzett* protestansok által érthető és élvezhető csak — a modern unitárius irodalomnak szerintem nagy előnyül szolgál az a körülmény, hogy semmiféle hitcikkeket, bonyolódott kérdéseket nem tartalmazva, nem hirdetve, tulajdonképpen mintha nem is egy felekezet, egy vallás emberei — hanem faj- és valláskülönbség nélkül az egész világ számára iratott volna!

A protestans ember az üdvözülés főkéllékeül a „hit“-et állítja s miután a protestans theologiai nagy tanulmányt igényel, tehát ezen irányban vár a hívőre nehéz feladat — az unitárius ember ellenben vallásának tanítása folytán az *életre és cselekedetre* fektetve a fősúlyt, viszont e tekintetben sulyosodik reá a felelősség!

A protestantizmus aprólékos külsőségeiben is különbözni kíván a katholicizmustól — míg az unitarizmus megelégszik azzal, ha szellemileg emelkedhetik minél magasabban föléje. A többek között a protestans ember tüntetően „keresztyén“-nek mondja Krisztus követőjét — az unitarizmus ebben az egyben nem reformál!

A protestantizmus tehát külső formájánál, megállapított hitcikkeinél fogva az az erős épület, mely bár nagy szellemű megalkotói által, sokkal szabadabb levegőben és egy magasabb lépcsőfokon lett építve, mint a katholicizmus, de rendithetlen megállapításánál fogva, szilárd áthatolhatatlan bástyáitól körülvéve a maga nemében épen olyan impozáns és hatalmas *vár*, mint amaz — az unitarizmus ellenben csak egy végtelen *lépcsőzet*, melyen folyton fölebb és fölebb lehet jutni.

A *fundamentum egy*, mert hogy egyszer már én is a bibliával szóljak: „más fundamentumot senki nem vethet azonkívül, amely egyszer vettetett — mely a *Jézus Krisztus*“. Csakhogy míg az egyiknek fundamentuma a dogma *mozdulatlan* Krisztusa, mely azt a nagy hatalmat képviselő *merevséget* eredményezi — addig a másik csak arra az igazságkereső, őszinte, *előre és fölfelé* törekvő szellemre építette házáat, melynek legnagyobb képviselője szintén *Jézus Krisztus* volt!

De bár én még ma sem tudom megérteni, hogy *ez* a fundamentum miért ne lehetne legalább is épen oly szilárd és „po-

sitiv“ alap egy egyház építésére, mint amaz, mégis ha őszinte és igazságos kívánok lenni, be kell vallanom azt a tényt, hogy míg a protestantizmus mint *felekezet*, mint *egyház* hatalmas, templomai mindig telve, hivei mindig készek az ünneplésre — addig az unitarizmus, mint az imádkozók serege, mint felekezet, a többi egyházakhoz képest, bizony még ma is jelentéktelen; mintha csak mindenáron be akarná nekünk lelkesülőknék bizonyítani, hogy *hiába: nem ez a rendeltetése!* De tudja az Isten, mintha az eszmék ott bujkálnának mindenütt, szétszórtan az egész világon, összpontosulva a lelkek legmélyén, mint egy megmagyarázhatatlan érzélem, vágy a *szabadság*, az *igazság* után — — — — és midőn időnként fel-fel merül egy *Kossuth*, egy *Tolstoj* vagy egy *Zola* (nem a regényíró, — hanem az *igazságkereső*, az *igazságvédő* Zola), ki egyháza ellenére hirdeti a *mi* Istenünket, ki *mindnyájunknak* atyja és a *mi* Jézusunkat, ki eszméi által *mindnyájunknak* megváltója — *akkor az unitarizmusnak nagy ünnepe van* és hivei mintha istentiszteleten lennének, önkénytelenül kulcsolják imára kezüket.

Míg tehát a protestantizmus *egyház* és *felekezet* alakjában teljesíti missióját és így ér el tagadhatatlanul *gyönyörű eredményeket a jótékonyság terén* is — addig az unitarizmus inkább csak mint *eszme*, mint egy láthatatlan *mozgató*, *javitó* és *reformáló erő* szolgálja a világot és észrevétlenül viszi azt fokról-fokra előre.

Már most arra a kérdésre, hogy ilyen körülmények között, van-e hát valami értelme a *mi* unitárius egyházunknak, egyletünknek és szabad-e egyáltalában az unitárius eszmét felekezetbe erőszakolni és egyletek által hirdetni, teljes jóhiszeműséggel és meggyőződéssel merem állítani, hogy *igen*.

Nem akarok ismétlésekbe bocsátkozni, csak röviden jelzem Kolozsvárott tartott fölolvasásomból azon részt, miszerint a mai világban, a mai társadalomban nem elégséges, hogy csak *egyes* kiváló egyéniségek hirdessék a *mi* liberális és emberséges tanainkat, hanem nagyon is nagy a szükség arra, hogy *vezető szózat* gyanánt nyíltan és hangosan hirdessük azokat egyházunk által is. Mert ezek az egyszerű, igénytelennek látszó eszmék, melyek az unitarizmust alkotják a mai nehéz és kritikus időszakban, nem annyira megvetendő és mellőzendők, mint a hogy azt némelyek hinni és hirdetni szeretnék.

Különben is én még mindig nem tudok megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a *mi magyar jellegű* vallásunk, melynek nagy nevű prófétája is szívvvel, lélekkel *magyar* volt, a *mi világos értelmű*,

őszinte jellemű, szabadságért küzdő és lelkesülő geniális magyar fajunknál — mely mindig kész volt a tisztultabb, szabadabb eszmék elfogadására — csakugyan ne tudjon idővel nagyobb mérvben hódítani. Vagy hogy ne jöjjön egy mélyebb kedélyű korszak, midőn a *függetlenül* és *önállóan* gondolkodó emberek között támadnak majd talán olyanok is, kik már *igazságérzetük*nél fogva is szívesen exponálják magukat egy oly irányért, azért az egyházért, mely őszintén és bátran szembe mer nézni mindenkor az igazsággal! Hogy ne jöjjön majd idő, melyben a felvilágosodott, elfogulatlanul gondolkozó embereknek is jól esik talán rokonlelkek társaságában egy kis otthonra találni.

Ugy érzem, mintha most önkénytelenül eltaláltam volna a helyes kifejezést! Valósággal *otthonunk* nekünk szabadelvűeknek a mi unitárius egyházunk. Mert bármennyire ne a felekezeti és templomozásban találjuk is fel vallásosságunkat, azért ahányszor csak e kis templomba lépünk, mintha mindig *haza* jönnénk!

Ha a külvilágban lépten-nyomon tapasztaljuk, hogy jóknak és igazaknak vélt szabadelvű eszméink, gondolataink, törekvéseink félreértetnek — a legtöbbször mi magunk is velük együtt — és kezdjük magunkat az emberek társaságában kényelmetlenül és idegenen érezni, biztosak lehetünk benne, hogy ide visszatérve, a máshol rosszul fogadott, félreértett eszméink, gondolataink itt mindenkor hűséges »otthon«-ra találnak.

Ha sokszor meghasonolva a világgal, magunkkal, sőt még néha saját eszméinkkel is és meglepve a teljes pessimizmus által elcsüggedve tépelődünk megoldhatatlannak látszó problémák felett, meg lehetünk győződve arról, hogy ide belépve, lecsillapul háborgó lelkünk, újból megtaláljuk annak összhangját és minden tekintetben »itthon« fogjuk magunkat ismét érezni. — Vagy ha a mai hóbortos világban lelkünk valami mystikus tannak, fantastikus kultusznak lesz rabja és elhitetjük magunkkal, hogy mi *tudományos és felvilágosodott* alapon állunk — — — *ez a mi tiszta és egészséges levegőnk*, a legjobb orvosság reája!

Ha egyikünk vagy másikunk kénytelen bármily oknál fogva a házi tüzhely melegét nélkülözni, vagy esetleg egy száraz, lélekölő munkakörhöz van kötve, mely kifárasztja, elcsüggeszti testét lelkét és nincs számára egy nyugalmat ígérő hely, nincs életében egy *megnyugvó pont*, mely lelkét jól eső pihenéssel töltené el, annak ez a mi egyházunk egy kis oázis, melyben a zaklatott lélek megpihen.

De nem csak nekünk — kik felekezetiileg is ide tartozunk — szolgál e kis templom otthonul, hanem otthont képvisel egyuttal

minden szabadon gondolkozó vallásos lélek számára, ki lelkében, szívében vallja a mi egyszerű liberális hitünket és csak ősi *magyar typusáról* tesz tanubizonyságot egyházunk akkor, midőn templomunk, egyletünk *vendégszeretően* nyitva áll *minden felekezett, minden nemzet* fiai számára!

Egyletünknek is minden törekvése, minden működése oda irányul, hogy templomunkban minden liberális színvonalon álló, mysticizmustól ment vallásos eszmét, bármily felekezethez és nemzethez tartozó egyén bátran hirdethessen! Mert jól tudjuk és érezzük, hogy e törekvésünkkel bizonyítjuk be legjobban, hogy mint a teljes szabadság és felvilágosodottság előharczói mi nem csak *magyarok*, hanem valóban *unitáriusok* is vagyunk és egyházunk, egyletünk, eszméink minden tekintetben megfelelnek a kor szellemének és kivánalmainak.

Mert valamint az ősprotesztantizmus hatalma és imponáló ereje tagadhatatlanul a *következetes szilárd és hajthatatlan megállapodás*, ugyanugy szolgál az unitarizmus erősségéül a *folytonos fejlődés, folytonos haladás!*

Hogy miként a szabad levegőben élő, lánczától megszabadult madár is arra használja fel szabadságát, hogy *minél merészebben* minél magasabbra, folyton fölebb és fölebb szálljon, ugyanugy emelkedjék az unitarizmus is fokról-fokra fölebb, az »Isten országa« felé.
